

*BÁLINT Ágnes*¹:

Káromkodásból katedrális: lelkigondozás és spiritualitás összefüggései *Jób könyvében*

Abstract. A Cathedral Built on Swearing?

Interrelations between Counselling and Spirituality in the Book of Job.

Given its enormous exegetical potential, pastoral care could clearly lay hold more of the Book of Job's kerygmatic rather than its psychological certainties. In addition to the Book of Job being often read as a case study about the suffering person's sense of justice and quest for meaning, Job's experience has a spiritual overtone as well: he is faced with the question of the true nature of God and the need to find an adequate human response to it. Also, the Book is indicative of how people respond to the suffering and what witness and support they offer. In this paper, I evaluate the counselling strategies in the Book of Job identified by Manfred Oeming. I pay special attention to Job's wife, and I argue that she should not be considered a proper counsellor, as she herself is stricken by the same tragic events as is Job. Instead, she is a fellow sufferer, although acknowledged as such only by extracanonical literature. What is more, she may be identified as the partner or the first and foremost caregiver of the sufferer whose challenges and difficulties remain unidentified, unspoken of, and unaddressed most of the time. As for the spiritual issues aroused by suffering, I suggest that both counsellor and counsellee must reach spiritual maturity to be able to understand and accept their experience of suffering as a genuine experience of God, and so, given time, this may make space for God's theophany and healing presence.

Keywords: Book of Job, suffering, spirituality, pastoral care, counselling, fellow sufferer, caregiver

¹ Doktorandusz, Debreceni Református Hittudományi Egyetem,
e-mail: agnes.balint@gmail.com.

Minden gyakorlati teológiának és pasztorációnak a szenvedés a kezdőpontja, Jürgen Moltmann kifejezésével: az élet nyitott sebe ebben a világban.² *Jób könyve* örök aktualitását éppen onnan nyeri, hogy a szenvedés állandóan jelen van a világban. Feloldhatatlan paradoxon, hogy Jób és feleségének konkrét tapasztalatai, fájdalmai magyarázatot, értelmezést kívánnak, mégis „el nem múló emberi tapasztalat, hogy a nyers élet soha nem fér bele egy magyarázatba”.³ Jóbban ennek ellenére a szenvedő ember prototípusát látjuk, akinek tanúságára, helyzetére teológiailag is reflektálunk, és ezzel kísérletet teszünk arra, hogy a fájdalom fiziológiai jelenségén túl a szenvedésnek valamiféle értelmet tulajdonítsunk. A végleges válaszok helyett azonban legtöbbször csak a kétely marad, hogy vajon az értelemkeresés nem gyengeségünk és kiszolgáltatottságunk beismerése-e, miközben a szenvedés felszámolására tett kísérleteink csődöt mondanak. *Jób könyve* mégis megkerülhetetlen bibliai impulzus a szenvedő ember pasztorációjában.

Jób könyve olvasható esettanulmányként arról, milyen hatása van a szenvedésnek a szenvedő ember értelemtulajdonítására és igazságérzetére. De paradigmaticus esetnek tekinthető abból a szempontból is, hogy hogyan fordulnak a szenvedőhöz a körülötte lévők. Manfred Oeming különböző lelkigondozói stratégiákat különböztet meg *Jób könyve* alapján.⁴ Janet I. Ramsey szerint *Jób könyve* mintapélda lehet abban, hogy miközben nehéz kérdéseket vet fel a szenvedésről, és a könnyű válaszoknak ellenáll, a szenvedőt mégis végigvezeti azon az úton, amelyen számára feltárul a jobb jövő víziója.⁵ William Hulme szintén úgy véli, hogy annak ellenére, hogy nem valódi dialógusokban, hanem irodalmilag megformált versekben nyilatkoznak meg a könyv szereplői, *Jób könyve* mégis hűen mutatja be a lelkigondozói találkozások dinamikáját, és a könyvben bemutatott

² COOPER-WHITE, Pamela (2014): Suffering, In: Bonnie J. Miller-McLemore (szerk.): *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology*, Chichester, Wiley Blackwell. 23.

³ BRUEGGEMANN, Walter: *Introduction to Old Testament: Canon and Christian Imagination*. Louisville: Westminster, John Knox Press, 2003. 294. – idézi Kizito Uzoma Ndugbu: (2020): Human Experience as the Point of Departure in the Wisdom Literatures: A Demonstration with the Book of Job's Engagement with the Problem of Human Suffering and Theodicy, In: *AJBT*. 3, 4. 19–34. 31. – A tanulmányban fellelhető idegen nyelvű idézeteket a szerző saját fordításában közli.

⁴ OEMING, Manfred – SCHMID, Konrad (2019): *Jób útja: A szenvedő ember stációi*. Budapest, L'Harmattan. 31–44.

⁵ RAMSEY, Janet I. (2011): First Do No Harm: Pastoral Care Informed by Job, In: *Word and World*. 31, 4. 367–373.

bölcsesség releváns a pasztoráció számára.⁶ Manfred Oeming egyenesen amellet érvel, hogy a kérügmátikus lelkigondozásnak, amely a dogmatikai diskurzus fogalmait használja, és amelyet Jób barátai képviselnek, ma is helye van, amikor a pasztorál*pszichológiai* irányzatok próbálnak felülkerekedni rajta.⁷

Jób könyvének nemcsak a szenvedés tapasztalatának teológiai vonatkozásait tekintve van jelentősége a pasztoráció számára, hanem a megélt spiritualitással kapcsolatban is. Jób hitének szembesülnie kell a kérdéssel: milyen Isten az, amelyik így cselekszik vele. Ez az a pont, amelyben a *Jób könyvének* tanulságai az egyéntől a közösség felé kitégíthatók, így nem véletlen, hogy Jób nemcsak a szenvedő embernek, hanem a szenvedő zsidó népnek is szimbólumává válik.⁸ A legátfogóbb spiritualitásdefiníciók az egyénnek az önmagához, a társas és természeti környezetéhez, illetve harmadsorban a transzcendenciához fűződő viszonyát foglalják hármasságba. *Jób könyvében* a megélt spiritualitás vagy kegyességi gyakorlat meghatározó Jób hitében és az életében bekövetkező események tapasztalati megélésében, és oly sok tanulsággal szolgál gyakorlati szempontból, mint gondolatainak, fájdalmas monológjainak tartalma a könyv teológiai-bölcséleti kérdésselvetése szempontjából.

Írásom célja reflektálni arra, miként hasznosítható *Jób könyve* a lelkigondozásban és a pasztorációban. Egyfelől kritikailag értékelem *Jób könyvének* a Manfred Oeming által azonosított lelkigondozói stratégiáit, különösen a Jób feleségére vonatkozó megállapításait kívánom új szempontok alapján árnyalni. Másfelől a spiritualitás helyét és jelentőségét keresem a szenvedéstapasztalatok lelkigondozói értelmezésében *Jób könyve* alapján.

⁶ HULME, William: Pastoral Counseling in the Book of Job, In: *Concordia Journal*. April 1989. 121–138. 121.

⁷ OEMING – SCHMID (2019), 42 [kiemelés az eredetiben].

⁸ A könyv keletkezését az ósyták idejére tevő tradíció mellett létezik egy másik, amely a babiloni fogság élményanyagát véli Jób egyéni történetében felfedezni; ez az értelmezési vonulat a holokauszt eseményeire tart (SUOMALA, Karla R. (2011): The Taming of Job in Judaism, Christianity, and Islam, In: *Word and World*. 31, 4. 397–408). A keretelbeszélést teszi a Kr. e. 2. évezredre Ronald E. Hopson és Gene Rice, és a költői részek születését, a keretelbeszéléssel való összeszerkesztést pedig Jeremiást követő, de még a Deutero-Ézsaiást megelőző időre. HOPSON, Ronald E. – RICE, Gene (2008): The Book of Job as a Resource for Counseling, In: *The Journal of Pastoral Care & Counseling*. 62, 1–2. 87–97. 88.

Lelkigondozó és lelkigondozott pozíciója

Manfred Oeming megállapítását, miszerint a kériumatikus lelkigondozást *Jób könyve* kapcsán előbbre valóknak kell tartanunk a pasztorálpszichológiai megállapításokkal szemben, teljes mértékben osztom. Ezért meglepő, hogy Oeming maga is gazdagítja a szakirodalmat ezzel ellentétes megállapításokkal. *Jób könyvét* nevezi „önsegítő könyvnek”, „tanácsadó kalauznak”, állítja, hogy „iránytű útvesztőbe kerülteknek”, „orvosi kompendium a betegség pszichológiai hatásainak kezeléséhez”, „tanácsadó kézikönyv traumatizált egyének fizikai és pszichológiai szenvedéseinek enyhítésére”.⁹ F. Rachel Magdalene például részletesen feltárja a verses részek alapján azokat a testi-lelki tüneteket, amelyeket Jób átélt, a metaforikus kifejezésekkel Istennek tulajdonított cselekményeket is ideértve:¹⁰ testi fájdalmak, lelki szenvedés, zúgolódás, bezártság, kapcsolatok hiánya, düh, harag, alvászavar, rémálom, étkezés nehézségei, érzelmi vihar, szorongás, félelem, méltóság elvesztése, a közösség utálata, elidegenedés, vád Isten ellen, szegény, halálvágy stb. Ezek a megállapítások mégiscsak fontosak abban, hogy a lelkigondozott azonosulni tudjon Jóbbal.

Egyrészt nagyon sokféle nyomorúság éri Jóbot: anyagi veszteségek, egzisztenciális kiszolgáltatottság, betegség, munkaképtelenség, közeli hozzátartozó halála miatti gyász, elégtelenség érzet, magányosság, kivetettség, kompromittálódás jellemzi. Nehéz olyan embert találni, akinek nála több oka lehetne a panaszra; sokféle emberi helyzettel párhuzamba állítható a tapasztalata. Másrészt azért is könnyű a szenvedő Jóbbal azonosulni, mert nemigen tudja az ember önmagát Jóbot meghaladó erkölcsi magaslatra helyezni. Jób feddhetetlen, igaz, istenfélő, tartózkodik a bűntől – vagyis nem szolgált rá mindarra, amit át kellett élnie, és ha felsorolt kvalitásaival nem is, de azzal, hogy jobbat érdemelne, hogy nem szolgált rá a szenvedésre, ma a legtöbb ember azonosulni tud. Jób sem talál önmagában választ a miért kérdésére.

Jób barátai „elmenni hozzá, hogy részvétellel vigasztalják” (2,11). A vigasztalás megfelelő célja a látogatásnak és találó kifejezése a lelkigondozó motivációjának is. Ott kell kezdeni, ahol a másik van, ez Ruth Bang alaptétele a segítő beszélgetésről.¹¹ Ez a hely egyszerre fizikai és lelki hely – a Jób-hagyományban a beteg Jób különféle helyeken

⁹ OEMING – SCHMID (2019), 8.

¹⁰ MAGDALENE, F. Rachel (2003): Job's Wife as a Hero: A Feminist-Forensic Reading of the Book of Job, In: *Biblical Interpretation*. 14, 3. 209–258. 224–225.

¹¹ BANG, Ruth (1980): *A célzott beszélgetés: a beszélgetés mint gyógyító és nevelő eljárás*. Budapest, Tankönyvkiadó.

tartózkodik, amelyek mindenike a tisztátalansága miatt elkülönített, a közösségtől távol eső, magányos hely. Látva állapotát, a gyász külső jegyeit öltik magukra, és hét napon át csendben ülnek mellette. Ez átvitt értelemben is megérkezés oda, ahol Jób van, a néma hallgatásba. Ez a csend a feltétele annak, hogy Jób felnyissa ajkát, és panaszának utat engedjen. Amikor viszont megszólal, és születése napjára átkot mond, mintha már nem tudnák követni őt a saját útján, megrettennek fájdalma valódi mélységeitől, védekező pozícióba helyezkednek, értelmezésük Istent védő erőfeszítéssé válik, Istent (azaz helyesebben teológiájuk Isten-gondolatát) használják fel arra, hogy megőrizzék biztonságukat Jób állapotának érthetetlen és fenyegető valósága ellen. Oeming a poimenikát úgy definiálja, hogy az a művészet, hogy „egy lelkileg vagy testileg szenvedő embert Istent tulajdonságainak és tetteinek közelhozásával és vigaszával igaz önismeretre segítsünk, ezáltal a hamis értékeléseket korrigáljuk, vagy pedig megvigasztaljuk és felépítsük őt”.¹² Ez azonban nem történhet meg úgy, hogy a lelkigondozó ne tenné ki magát annak a hatásnak, amely rá a szenvedővel és szenvedéssel való találkozásból fakad. *Jób könyve* abban is eligazító és kijózanító, hogy lássuk, a szenvedővel való találkozás saját hitbeli meggyőződéseinket is megingathatja és biztonságérzetünket megrázhathatja. Hiszen Jóbot feddhetetlensége, igaz mivolta, erkölcsi kivételessége juttatta az egzisztenciális kiszolgáltatottságra. Ha viszont a lelkigondozó mellé tud szegődni lelkigondozottjának, átérzi fájdalmát, dilemmáit, nem riad vissza tőle, vagyis az „embertől mint ordítótól” (G. M. Martin kifejezése),¹³ magáévá tudja tenni panaszát, akkor számára, a lelkigondozó számára is a hit fejlődésének tapasztalatát érlelheti ki a beteggel való kapcsolata. Lelkigondozás és spiritualitás nemcsak a lelkigondozott, hanem a lelkigondozó személyében is érintkezik, egymásra hatással van. *Jób könyve* arra tanít, hogy a tapasztalatnak súlya van, amelyet nem lehet teológiailag felülírni, meg kell találni a kettő (tapasztalat és teológiai reflexió) értelmes és életteli, integratív kapcsolatát.

Lelkigondozói stratégiák *Jób könyvében*

Elsőként Jób önuralmát emeli ki Manfred Oeming a stratégiák között, mint ami lényeges eleme Jób spiritualitásának, sőt feddhetetlenségét is ezáltal tudja bizonyítani.¹⁴ Jób elfogadja Isten istenségét, fölényét és szabadságát, a maga részéről pedig sztoikus

¹² OEMING – SCHMID (2019), 31.

¹³ I. m. 32.

¹⁴ I. m. 32. kk.

nyugalmat tanúsít. Ezt az Ézs 45,7-ben megfogalmazott istenképre vezeti vissza Oeming, miszerint világosság és sötétség, békesség és baj egyaránt Istentől származik. Teológiailag ez azt jelenti, hogy minden tapasztalat mögött Isten van, sőt ennek az Istennek mindig igaza van, az embernek fejet kell hajtania előtte. A lelkigondozás Oeming szerint itt abból áll, hogy Jób ezzel az ismerettel vérteti fel önmagát, erre figyelmezteti, emlékezteti magát. Manfred Oemिंगgel ellentétben Jóbót úgy látjuk, hogy tudatos önfegyelem nélkül, zsigerileg, mintegy automatizmusként reagál jól, Isten istenségét elismerő, előtte alázatosan fejet hajtó módon. Úgy imádkozik, ahogy a Talmud tanítja:¹⁵ ugyanúgy áldja Istent a rosszért, ahogy a jóért, mert mindenben Isten kezét látja.

Az embernek fejet kell hajtania a szuverén Isten előtt: ez a szemlélet jellemzi a kálvinizmust is, amely Isten mindenkefelett való dicsőségének és szabadságának elvét helyezi előtérbe. Az ember számára bűnösségében és minden nyomorúságában egyedül Krisztus a menedék, legyen az e világi vagy örök szenvedés. Jonathan Edwards szerint, akinek sokat idézett, sokszor textusként választott kedvence volt *Jób könyve*, Jób a halált és a nyomorúságot jeleníti meg számunkra, mivelhogy mindent, amit életében nem veszített el, el fogja veszíteni a halálban.¹⁶ A halál az örök élet kapuja, aminek átlépésére életében kell felkészülnie az embernek. A szenvedés felnyitja a szemet az örök dolgokra, a túlvilági élet örömére vagy bánatára, attól függően, hogy az ember engedelmesen az Isten szuverenitásának és egyben saját bűnösségének elismerésére vagy éppen fordítva, ez elleni lázadásra adja a fejét – Jób könyve dilemmájával megfogalmazva –, hogy áldja Istent vagy átkozva ellene fordul. A bölcsesség abban áll, hogy a látszaton túl a láthatatlanra irányítjuk a figyelmünket. A szenvedés Isten pedagógiai eszköze, hogy látásunkat erre az örök igazságra fókuszálja, isteni szeretetből fakad, és megtérésre és kegyességre kell hogy vezessen. Isten hatalmas, meg tud szabadítani, meg tud gyógyítani, kárpótolni tud, és képes öröme fordítani sírásunkat, legalábbis ami az örök ítélet szenvedését illeti. Az emberi élet váratlan, tragikus

¹⁵ Berakhot 60b. – Ez az ideál a haszidizmus hagyományában is megtalálható, amint azt a következő történet illusztrálja: Amikor a Talmudnak erről a tanításáról kérdezték egyszer a mezcrici nagy maggidot, ő elküldte a kérdezőket tanítványához, Zuszja rabbihoz, aki nagyon nagy szegénységben élt. Amikor elmondták, miért keresték fel, azt felelte: Nem értem, miért küldött hozzám a mesterem. Nem volt egy rossz pillanatom egész életemben (STEINSALTZ, Adin (2009): *Pebbles of Wisdom from Rabbi Adin Steinsaltz*. San Francisco, Jossey-Bass. 227. – saját parafrázisom).

¹⁶ SMITH, Philip (2018): “A Shadow of Death”. Jonathan Edwards and the Book of Job, In: *Jonathan Edwards Studies*. 8, 2. 96–114. 104.

eseményei, szenvedései végső, valódi értelmüket a színről színre látás idején nyerik el. *Jób könyvében* ez megtörténik: Isten megjelenését követően, a teofániára épülve jut el Jób a kezdeti sztoikus hallgatásból a lázadás és siránkozás fázisán át erre a belátásra és alázatra.

Ez a lelkigondozói stratégia véleményem szerint valóban csak saját magunk irányában működhet, saját hitből, erőforrásból bizonyulhat hatékony vigasznak. Szenvedő ember számára lelkigondozói pozícióból kinyilatkoztatva inkább részvétlen, esetleg agresszív viszonyulásnak tűnhet, ha azt hangoztatjuk, hogy a lelkigondozott szenvedésének van ugyan értelme, de az rejtett és kikutathatatlan ebben az életben. Ellenkezőleg, ahogy Jób esetében, Isten aktuális, az adott helyzetben kibomló kijelentésének kell megnyitnia a szenvedő embert arra, hogy ezt a gondolatot magáévá tegye, elfogadja. Paradox módon Isten ezt csak szeretetének kinyilvánításával teheti meg, aminek a lelkigondozó a képviselője, ez építheti fel és táplálhatja azt a hitet, amely elviseli a színről színre nem látást, az értelmetlen szenvedést, és mégis valóságosnak éli meg a reményt.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a spiritualitás felől az az alázatos meghajlás, amivel az ember megadja önmagát Isten előtt, kezdetben még fájdalomcsillapításként hat az akut helyzetben, pszichológiailag a védekező mechanizmusok énvédő funkcióját tölti be. A szenvedő ember ezzel időt nyer arra, hogy képes legyen a helyzetét valódi mélységében átélni, megérteni, és kérdezni, kutatni tudjon. Az intellektuális és az érzelmi feldolgozás aszinkronitása a Jóbéhoz fogható traumák esetében természetes, az értelemkeresésnek csak az érzelmi kilengések csillapodása után lehet nekikezdeni.

Oeming önuralomra vonatkozó megállapításával ellentétben a klasszikus sztoicizmus az intellektuális és az érzelmi önuralom egységét jelenti, a beteg nem is aggódik, nem is tesz magáért, mert nincs értelme. A sztoikus önuralom azonban ritkán tartható fenn hosszú ideig. Jób maga is utat enged a panasznak, a fájdalomnak, a szenvedés hangjának. Oeming úgy fogalmaz, kényszerként tör rá, hogy szívét kiöntse, hogy sötét tudatállapotáról beszéljen, fájdalmának hangot adjon, életundor, depresszió, a halál kívánása lesz úrrá rajta. Ami teológiailag felróható, ti. hogy a könyv középső részében található dialógusrész tényleges gondolatmenetet nem jelenít meg, lelkigondozói szempontból érthető és hiteles: „a realitás sötét centruma körül forgó hullámszerű meditációkat” olvashatunk. A traumatikus események feldolgozásának menetében ez nem kivételes; az lenne kivételes, és a hitelességet ásná alá, ha Jób azonnal letisztultan tudna reflektálni végletes tapasztalatára. A huszadik század egyik Jób-figurája, a jezsuita Jálics Ferenc ugyanerről a hullámokban rátörő szenvedésrohamokról számolt be politikai fogolyként

magánzárkában töltött idejéből.¹⁷ Jób önmagáról azzal is gondoskodik, hogy ezeket a késztetéseket nem fojtja vissza, hanem szabad folyást enged nekik.

Egy harmadik módja Oeming szerint annak, ahogy Jób magáért küzd, az az, hogy kitart a saját ártatlanságának gondolata mellett, és ezzel vigasztalja magát. A viszonzás törvényének összefüggésében ez valóban erőforrás lehet a számára. Az következik azonban belőle, hogy helyette Isten a vádolható, és ez a meggyőződés önsorsrontó is lehet, visszájára fordulhat: ezzel a váddal felszámolja saját életheletőségét, Istent. Mert egyedül a halál oldhatja fel ezt az óriási ellentétet Isten és Jób között.

E lelkigondozói stratégiák közül Jób alapállását tartja Oeming a legismertebbnek, leginkább elterjedtnek. Az alapvetően önmagát büntelennek tartó ember mindenféle szenvedést jogtalanságnak tart, nem tud semmilyen magyarázatot elfogadni rá. De vajon ki lehet-e iktatni teljes mértékben a lelkigondozásból a bűn kérdését? El kell-e fogadnia a lelkigondozónak a beteg önmagáról alkotott pozitív ítéletét? Ha a poimenika annak művésze, hogy igaz istenismeretre és emberi önismeretre vezesse az embert, akkor a lelkigondozó nem kerülheti meg a bűn mindent átható és egyetemes mivoltának kérdését a lelkigondozásban. Az ember felé azonban az Istennek a bűnre adott kegyelmes válaszat is közvetítenie kell. Kálvin *A betegek meglátogatásáról* írt rövid figyelmeztetésében a fenti két kérdésre frappáns és kiegyensúlyozott választ ad, amikor azt ajánlja, hogy a látogató lelkész szüntesse meg az Isten ítéletétől való félelmet és rettegést a súlyos betegséget vagy egyéb nyomorúságot látott személyben, illetve fordítva, akiket nem eléggé sújt bűneiknek tudata, azoknak Isten igazságát hangsúlyozza, hogy megértsék, nem állhatnak meg előtte, hacsak irgalom által nem, magukhoz öelve Jézus Krisztust. „A jó és hűséges lelkésznek tehát meg kell fontolnia, hogy mely módot lesz jó alkalmaznia a szenvedők és lesújtottak megvigasztalására azon érzület szerint, amelyet bennük lát; mindebben Isten igéjétől vezéreltetvén.”¹⁸ Ma ebben a lelkületben úgy lehet eljárni, ha Isten együttérző szeretetét képviseli a lelkigondozó, de nem fél Isten rejtőzködő (13,24), sőt fenséges vagy rettentő voltának elismerésétől (37,23). Mindeközben el kell oszlatnia azokat a tévedéseket, hogy Isten bosszúálló volna, vagyis minden szenvedés mögött az ő szándékát lehetne vélelmezni. Másképpen a szenvedésnek a bűnért való büntetésként való értelmezését kell elutasítania a lelkigondozónak, de úgy, hogy közben nyitott maradjon arra,

¹⁷ JÁLICS Ferenc (2006): *Szemlélődő lelkigyakorlat: bevezetés a szemlélődő életmódba és a Jézus-ímába*. Dobogókő, Manréza – Kecskemét, Korda. 167–170.

¹⁸ Kálvin János *kisebb művei a rendszeres teológia köréből*, IX. Kötet. Pápa. 1912. 97–98.

hogy a lelkiismereti válságot, az önvádat felismerje, komolyan vegye, és kész legyen a bűnvallás elősegítésére, elfogadására és a feloldozásra.

A bűn dogmatikai-etikai kontextusban való értelmezésében megkülönböztetendő tehát a személyes és a strukturális bűn. A betegséggel való összefüggésben inkább a strukturális bűn jelenléte az elfogadott, mint ami adott, elidegeníthetetlen része, jellemzője világunknak. Vannak azonban olyan betegségek is, amelyeknél a személyes felelősség, bizonyos egészségkárosító magatartások megléte miatt, nem kerülhető meg, a személyes bűn hozzáadódik a strukturális bűn kérdéséhez. Lelkigondozói szempontból az elszenvedett bűn is nagy kihívást jelent, amikor a betegség, trauma vagy egyéb károsodás háttérében emberi magatartás vagy mulasztás, tévedés vagy szándékos károkozás áll, és amelyet a lelkigondozott ártatlanul kényszerült átélni, elszenvedni.¹⁹ Jóbnak és feleségének esete erre is felhívja a figyelmünket, hiszen ők semmilyen módon nem hozhatóak ok-okozati összefüggésbe mindazzal, ami velük történt; az események oka *Jób könyve* elbeszélése szerint személyes és természeti-társadalmi világukon kívül van, Isten és a sátán fogadásában.

Önmagára irányuló lelkigondozói stratégiája Jóbnak a panaszmondás Oeming felsorolásában. Nem csak Istennel szemben, hanem a vigasztaló barátokkal szemben is artikulálja azt, ami fáj. Van azonban egy fordulat Jób beszédében, amely különbözik a barátok beszédmódjától, és ez az, hogy Istent megszólító imává alakul a panasza, ahogy azzal a zsoltárokkal is találkozunk. Itt megint láthatjuk, hogy spiritualitás és lelkigondozás nem választható el egymástól. Isten a felé irányított panaszt imának minősíti,²⁰ és e hitbéli magatartásnak a legitimitását megerősíti, amikor végül Jóbot megdicséri, a barátokat viszont elmarasztalja. A lelkigondozó számára tanulságul szolgál, hogy nem csak saját erejére, ismereteire, személyiségére és technikájára épül a támogatása, hanem Istent kell bekapcsolnia a beszélgetésbe, az értelemkeresésben meg kell nyitnia a csatornát az ő tekintélyének és értelmezésének. Janet I. Ramsey egyenesen azt állítja, hogy a lázadás, panasz fázisán át kell vezetni a beteget ahhoz, hogy saját gyógyulásában aktívan részt tudjon venni, éppen úgy, ahogy Jób a sztoikus hallgatásból végül saját ügyében Isten ellen felemelte a hangját.

¹⁹ RAE, Scott B.: *On the Connection between Sickness and Sin: A Commentary*, In: *Christian Bioethics*. 12, 2. 151–156. 153.

²⁰ Szentírás-idézetek formálják a panaszimákat, amelyek maguk is szentírássá válnak: pl. Jób 7,17–20 a 8. zsoltárt parafrázálja. Vö. Herbert Bronstein ismertetését NEWMAN, Judith H. (1999): *Praying by the Book: The Scripturalization of Prayer in the Second Temple Judaism*. Atlanta, Scholars könyvről, In: *Hebrew Studies*. 45[2004]. 358–362.

Végül Oeming szerint a reménység az, amiről Jób eltérően vélekedik a barátoktól, akik ebben az életben várják a helyreállítást, Jób viszont túllép jelenlegi életén. A 19,25.26 egezetikailag ugyan vitatott hely, és több, egymással konkuráló magyarázata is van, Oeming mindenesetre az „örökkévalóság szellőjének” nevezi, akárcsak a Zsolt 49,16.

A barátok lelkigondozói stratégiái közül a hosszú, töretlen hallgatás együttérzésük tanúbizonysága. Megvárják, hogy Jób szólaljon meg, és ahhoz viszonyulnak, amit ő állít magáról. Oeming ellenzéki poimenikának nevezi, hogy emlékeztetik Jóbót saját korábbi teológiai álláspontjára és kegyességére, amely a gyengék támogatásában, megértésében és türelmében nyilvánult meg. Hasonlóképpen apellálnak Isten korábbi ígéreteire, hogy ő felépíti a hozzá megtérőt. Kezdetben nem vádolják Jóbót egyéni vétékkel, inkább lehetőséget teremtenek a bűnvallásra, amikor azonban ezzel nem él, személyes bűnökkel vádolják meg. Türelmetlenségüket elmarasztalóan és kritikával illeti a szakirodalom, holott Oeming szerint itt ugyanarról a rávezetésről van szó, mint Dávid és Nátán találkozásában (2Sám 12), ahol a példázat belátáshoz, bűnvalláshoz és bűnbánathoz vezetett. Elihú Isten kegyelmének váratlan ajándékként való bemutatásával tartja fenn a reménységet Jóbban (33. rész), illetve a teremtésteológiai érvelésével bizonygatja, hogy rend van a világban, bár az nem feltétlenül átlátható az ember számára.

A barátokat többnyire elítélő véleményekkel szemben, miszerint „élet nélküli és érzéketlen”²¹ dogmatikát művelnek, Oeming a kérügmatis lelkigondozás vezéralakjainak tartja őket, mert a barátok teológiai tradíciójuk felől vitatkoznak Jóbbal, és próbálják álláspontjáról kimozdítani. „A barátok emocionális síkon nem keresnek »kegyes hazugságokat« (pl. Isten mindig szeret téged); ontológiai szinten sem alkalmaznak olyan »rövid idejű igazságot«, amely nem bizonyulna érvényesnek és teherbírónak (»A világ jó«). Jóbtól azt várják, hogy komplex képe legyen Istenről, aki szigorú bíróként is szembeszállhat az emberrel, és elvárhatja az embertől, hogy ezt az Isten alatti helyet is fogadja el. Lelkigondozásuk bűnbánatra vezető útmutatás.”²² Oeming meglátását ki kell egészíteni azzal, hogy ezt a célt elérni csak úgy lehet, ha a lelkigondozó is nyitott arra, hogy Isten munkálkodásának jelen idejét felismerje, és szabadságát tiszteletben tartsa. Azaz ne tudja jobban Istennél, hogy mi az ő konkrét akarata és szándéka, engedje meg Istennek, hogy ezt ő jelentse ki. Isten aktuális és hamisítatlan üzenetének meghallását segítse elő azzal, hogy kerüli a rögzült, sztenderd, vallásos kifejezéseket Istenre vonatkozóan. Példa

²¹ OEMING – SCHMID (2019), 43.

²² Uo.

lehet erre éppen *Jób könyvének* elhíresült, szállóigévé lett mondata: „az Úr adta, az Úr vette el”, amely nem a Jóbot támogató, gondozó személy szájából, hanem Jób fájdalmas-hű imájából származik, vagyis nem tanítás, hanem vallomás. Van olyan mondat, amelyet kimondhat a szenvedő, de álságos, sőt ádáz mondattá válna a lelkigondozó szájából. Martin Buber a barátokról azt írja, hogy személyükben „Istene helyett, akire hiába vár, ... a vallás kereste meg őt”, azaz Jóbot. Amit képviselnek, „... a kegyetlen (Jób 30,21) és élő Isten helyett, akihez ő ragaszkodik, felkínál neki egy értelmes és az értelemhez szabott Istent, akit viszont sehol sem lát, sem saját életében, sem a világban, és aki bizonyára nem is létezik sehol másutt, csak a vallásban.”²³ Buber szerint Jób nemcsak a visszahúzódó, rejtőző Isten ellen, hanem hamis képviselete ellen is tiltakozik.

A barátok lelkigondozói attitűdje megosztja tehát a Jób könyve értelmezőit. Ha mindenben nem is követendő példák, megjelenítenek néhány tipikus hibát, amelyet érdemes elkerülni. Ilyen például az, ha nem tudnak (a Ruth Bang-féle értelemben) oda megérkezni, ahol a szenvedő van, ha nem tudják hitelesnek elfogadni fájalmát, problémáját, gondját; ha leegyszerűsítő magyarázatot adnak arra, amit feltár, és egyáltalán, ha veszik a bátorságot arra, hogy saját magyarázatukat erőltessék rá.

Isten stratégiája kezdetben a barátokéhoz hasonló, hosszú hallgatás. Oeming két táborra osztja azokat, akik ezt követően Isten megszólalását értékelik. Azokkal értek egyet, akik szerint nem az a lényeges, hogy mit mond Isten, amikor végre megszólal, hanem az, hogy Jóbhoz beszél, a vele való hamisítatlan, közvetlen találkozás készletti ugyanis Jóbot arra, hogy panaszaival felhagyjon. Akik azonban ezzel szemben azt képviselik, hogy az ún. Isten-beszédek tartalma a döntő, nem pedig Isten megszólalásának ténye, a következő értelmezésváltozatok valamelyikét vallják magukénak. Isten elhallgatja Jóbot azzal, aki ő, nem választ ad, hanem végtelen fölényéről győzi meg; a világ végső rejtélyein mégiscsak zátonyra fut a bölcsesség; Isten kifürkészhetetlen szándéka alapján a szenvedés is Isten szeretetének és barátságának záloga, és jó célt szolgálhat; Isten igyekszik megfékezni a káoszt a világban, de más erők is vannak a világban; Isten nemcsak az emberrel törődik, hanem egy nagyobb egésszel. Oeming szerint Jób antropocentrikus világgépét helyesbíti ez utóbbi.

Oeming helyesen értékeli, hogy Isten válaszána nehéz a poimenika-elméletben helyet, elismerést találni, azaz elfogadtatni, hogy „Az ember porszem egy óriási forogtagban,

²³ BUBER, Martin (1998): *A próféták hite*. Budapest, Atlantisz. 234.

amely semmiképpen sem az ember érdekében teremtett!”²⁴ Oeming Freud meglátásával állítja ezt párhuzamba, miszerint ez olyan trónfosztás, mint amilyent az ember először a geocentrikus világgép összeomlásakor, aztán az eredetelmélet megfogalmazásával, harmadjára pedig a pszichoanalízis létrejöttével élt át. Így foszlatja szét Isten válasza „Jób magasröptű fantáziáit és jelentőségteljes illúzióit”. Ez az „elszomorítás” az az isteni poimenika, ami ugyan nem a végső szava Istennek, de amely nem egyeztethető a modern lelkigondozással. Oeming azonban azt hangsúlyozza, hogy a lelkigondozónak „nem mindig azt kell mondania, amire a hallgatók hegyezik a fülüket, hanem az igazságnál kell maradnia”. Ha ezt az igazságot Isten önmagáról való kinyilatkoztatásának ismeri fel a hallgató, akkor az konfliktusmentesen képes Isten és ember viszonyát rendezni, azaz megéri az ember, hogy Isten isten és az ember ember. Erre a belátásra Jób is eljutott, és erre a tapasztalatra adekvát, vagyis aláztos, magát Istennek alárendelő választ adott.

Véleményem szerint Oemingnek ebben a megfogalmazásában érhető a leginkább tetten az, hogy miben és miért értékeli felül a kérügmaticus lelkigondozást a pasztorálpszichológiai nézőponttal szemben. A lelkigondozás végső céljának ugyanis olyan megoldást fogad el, amely nem nélküli Isten istenségét az ember életében, vagyis a bármilyen szenvedés értelmezését nem tudja az Isten és ember viszonyán kívül elképzelni. Isten a lelkigondozói beavatkozás alatt és követően is Isten marad, nem pedig a gondozás egy (fenséges, kiváló, páratlan, metafizikai stb.) eszköze. Oeminget parafrázálva: nem az istengondolat vagy a helyreállított, adekvát istenképünk gyógyít, hanem Isten foglalja el az őt megillető helyet az ember életében, és ettől áll helyre az ember élete.

Jób felesége: lelkigondozó vagy szenvedő?

Jób felesége különleges helyet foglal el lelkigondozói szempontból mint legközelebbi hozzátartozó. Oeming igyekszik javítani „rossz imázsán”, amely az egyházatyák értelmezése nyomán rögzült, és állítja, hogy azzal, hogy a férje mellé áll, és megfogalmazza az ő fájdalmas dilemmáját, vagyis a szócsöve, szószólója lesz, szolidáris kísérővé válik. „Még mindig kitarasz feddhetetlenségben? Átkozd meg Istent, és halj meg!” (Jób 2,9). Jób idővel maga is ki tudja mondani, amit a felesége megfogalmazott, képes lesz panaszszavával

²⁴ Uo.

a szenvedésből való szabadulásért kiáltani. Janet I. Ramsey viszont Oeminggel ellentétben úgy véli, hogy Jób feleségének megnyilatkozása nem lelkigondozói pozícióból szól (mert onnan elfogadhatatlan lenne), hanem a szenvedő pozíciójából, megszólalása maga is tünet, segélykiáltás, ami egyaránt felhívja a figyelmet Jób és a saját fájdalmára. Érdemes elidőzni ennél a két egymással ellentétes véleménynél. Oeming megállapítása mintha megengedné, hogy a lelkigondozó istenkáromlásra²⁵ buzdítsa lelkigondozottját, vagy legalábbis kimondja helyette átkozódó, lázadó szavait – azaz valamiképpen katalizálja a lelkigondozottban felgyülemelő negatív érzéseket, és utat engedjen számukra, hogy a lelkigondozott megszabaduljon tőlük. Ezzel szemben Ramsey tünetként értékeli Jób feleségének szavait, bizonyítékaul annak, hogy ő maga is szenved, nem kívülálló, hanem érintett. Mindkét álláspont elfogadhatónak látszik számomra, azzal a megköttéssel, hogy Oeming nézete szerint lelkigondozói pozícióból Jób felesége módjára szólni olyan véglet, amely alapesetben kerülendő, sőt tabu, de a szabály nagyon kivételesen felülírható – talán egy egész lelkigondozói pályán egyszer-kétszer fordulhat elő, hogy ezt a határt „félelemmel és reszketéssel” a lelkigondozónak át lehet lépni. Ha nem így történik, akkor a bevonódás riasztó tünete-ként kell értékelni, ami a lelkigondozás felfüggesztését kell hogy maga után vonja, és a lelkigondozott más lelkigondozóhoz történő utalását. (Más kérdés, hogy a lelkigondozott átkozódásától nem kell félni, és Istent sem féltetni, mert elbírja.) Oeming észrevétele ugyanakkor nagyon érzékeny pontra tapint, mert ugyan alapesetben családtagot sem gyógyítani, sem lelkigondozni nem megengedett, a szenvedő hozzátartozója mégsem háríthatja el magától a szenvedő támogatását, és öntudatlanul is olyan helyzetbe kényszerül, amelyben professzionális készségeket kellene tudnia használni.

Ha párhuzamba állítjuk *Jób könyve* prologusát a *Mózes első könyve* teremtéstörténeteivel, Jób feleségére vonatkozóan az Éva-analógiát nemcsak a híres-hírhedt kísértő szerepben²⁶ lehet felfedezni. Amikor a sátán másodszori próbát javasol Istennek, azt

²⁵ Bálint Ágnes: *Elkendözött fájdalom – pasztorálpszichológiai potenciál Jób feleségének alakjában c.* tanulmányomban részletesen foglalkozom a Jób feleségének két mondatáról szóló interpretációkkal, melyek között az istenkáromlástól Jób felszabadításáig mindenféle árnyalat megjelenik. (Megjelenés alatt a *Fiatalkutatók és Doktoranduszok XI. Nemzetközi Teológuskonferenciájának tanulmánykötetében.*)

²⁶ Jób felesége olyan Jób számára, mint a kígyó volt Éva számára, illetve Éva Ádám számára. Jób felesége – Éva mint kísértő párhuzam uralja az egyházatyák Jób-értelmezési hagyományát. Vö. SEOW, Choon-Leong (2007): *Job's Wife, with Due Respect*, In: KRÜGER, T. et al. (szerk.): *Das Buch Hiob und seine Interpretationen*. Zürich, Theologischer Verlag. 351–374.

mondja: „Nyújtsd csak ki a kezedet, és tedd rá csontjaira és a húsára, majd káromol még téged!” (2,5). Szó szerint Jób testét jelenti a „csont és hús”, és a sátán tényleg betegséget bocsát rá, azonban a kifejezés visszautal Éva teremtésére is: „... ez most már csontomból való csont, testemből való test” (1Móz 2,23).²⁷ A teremtéstörténetben ez a szoros kapcsolatnak a kifejezését jelenti, az összetartozás zsigeri, testet-lelket egybefoglaló jellegét hivatott kifejezni. *Jób könyvében* ezek a szavak a szenvedésben, a próbában való összetartozást is kifejezik – sőt ez a másodjelentés alkalmas arra, hogy Jób feleségének az egyházatyák értelmezését cáfoló rehabilitációját ráépítsük.

Mert nemcsak szolidáris Jóbbal, hanem valóságosan is szenved vele együtt. Az immár pozitív Jób-feleség és Éva-párhuzam értelmében jóllehet nem Jób felesége az elsődleges célpontja a sátánnak, Jóbbal való egzisztenciális és testi-lelki összetartozása, szövetsége révén mégiscsak találat éri. Jób feleségének szenvedését a Szentírás elhallgatja. A *Septuagintában* és a *Jób Testamentumában*²⁸ viszont hosszabb leírást találunk arról, hogy milyen egyéni sorsa és változatos módozatai voltak Jób felesége megpróbáltatásainak.²⁹ Szemvétele elismerést nyer, árnyalt történetekben kerül kifejtésre, és maga is közelít ahhoz az eszményi helytálláshoz, amelynek példaképe Jób.

Jób felesége tehát nemcsak egy érvényes lelkipáter stratégia megjelenítője, vagyis a szenvedőt képviselő kísérője, hanem saját gyászából és egyéb veszteségeiből fakadóan, „alanyi jogon” szenvedő személy, akinek emellett van még egy hozzátartozói szenvedése is. Ez a Jób helyzetéből hárul rá: a betegségéből, a kiszolgáltatottságából, a kirekesztettségéből. Az említett Jób-hagyományok ezeket nem hallgatják el, Jób felesége „családfenntartóvá” válik, ezért *Jób testamentumában* a kenyérszerzés központi és kidolgozott motívum, a társadalmi státusz elvesztése szintén. Sok középkori Jób-ábrázoláson a felesége botra tűzve kenyeret nyújt át Jóbnak, amiben az élelmezésen túl, az ápolás, támogatás, átvállalt szerepek és feladatok szimbólumát is látjuk. (*Jób testamentumában* például Szitisz, Jób felesége könyörög azért, hogy a halott gyermekeinek holttestét kiássák, ezeket megkaphassa, hogy méltó végtisztességet adjon nekik.) Másodsorban, Jób felesége számára az is szenvedésforrás, hogy tehetetlen szemtanú, nem tud véget vetni, könnyíteni

²⁷ MEIER, Sam (2013): Job I–II: A Reflection of Genesis I–III, In: *Vetus Testamentum*. 32, 4. 183–193. 190.

²⁸ ADORJÁNI Zoltán (2011): *Jób testamentuma: bevezetés, fordítás, jegyzetek*. Budapest, Sapientia Főiskola – L’Harmattan.

²⁹ OEMING (2019), 37.

Jób szenvedésén. „... tehetetlenül szemlélni a rettenetes szenvedést, amelyben bővelkedik világunk sokszor sokkal kínzóbb az együttérzők számára, mint saját fizikai fájdalmuk – hajlamosak vagyunk ilyenkor kétségbe esni, és, mint Jób, megvizsgálni az ellentmondást, remélve, hogy ha megértjük, miért van, az egész tapasztalat nemcsak elviselhetővé válik, hanem valamiképpen pozitívává is.”³⁰

A lelkipozíció elmélete és gyakorlata számára Jób felesége a szenvedő mellett vele együtt szenvedő családtagra hívja fel a figyelmet. Kettejük története azt mutatja meg, hogy bár minden szenvedés egyéni és személyes, mégsem korlátozódik csak arra a személyre, akinek testében, lelkében vagy elméjében a betegség megjelenik. Ezért tud romboló lenni például az eltitkolt, elhallgatott betegség.³¹ A családterápia elmélete jogosan gondolkodik rendszerben, azaz nem csak az élő, kapcsolatban levő családtagok rendszerében kísérli meg meglátni a kezelendő problémát, hanem beavatkozásának tárgyát a már elhunyt felmenők, a családtól elszakadt oldalági rokonok vagy akár a meg sem született családtagok viszonyrendszerében próbálja meg megérteni. Az onkopszichológiában is axiómának számít, hogy a kezelendő egység a család, hiába csak egyetlen tagban jelentkezik fulminánsan a betegség. Sőt, ha a családot sikerült elérni, a támogatás és a beavatkozások nem feltétlenül szakadnak meg, akkor sem, ha a beteg családtag már elhunyt.

Jób és feleségének kapcsolatában érvényesül egy olyan dinamika, amely felismerhető más családokban is. Jób felesége azt mondja ki, ami Jóbban is megfogant. A rabbinikus írásértelmezés a „nem vétkezett Jób az ajkával” (2,10) szöveget kiegészíti azzal, hogy a szívével viszont igen, mert véleményük szerint a később kimondott indulatok már megszülettek akkor benne. A szenvedésben való osztozás, közösségvállalás képessé tesz arra, hogy a másik ember rejtett, ki nem mondott, lappangó érzéseit, nyugtalanságát átérezze, átvegye, helyette kimondja.³² Ugyanakkor az sem kivételes, ha a családtag a felgyülemlő

³⁰ FONTAINE, Carole R. (1984): „Arrows of the Almighty” (Job 6,4): Perspectives on Pain, In: *Anglican Theological Review*. 66, 3. 243–248. 246.

³¹ RISKÓ Ágnes (2009): Szavakkal és szavak nélkül: onkológia napló (részletek), In: *Pannonhalmi Szemle*. 17, 3–4. 34–39; BALOGH Klára (2018): Titok a családban és a családterápiában, In: *Pannonhalmi Szemle*. 26, 4. 46–54; BÁLINT Ágnes (2018): Kalapba zárt lányok: biblioterápia az onkológiai betegek támogatásában, In: *Embortárs*. 16, 4. 330–352. 334.

³² A pszichológia a Wilfred Bion-féle konténerfunkció segítségével írja le a betegek és az ápoló környezet között létrejövő verbális vagy nem verbális mentális és érzelmi kihívásokat; a betegek feszültségeiket, félelmeiket tudattalanul áthelyezik a környezetükre.

harag kiáradásának a tárgya, ártatlanul zúdul rá a szenvedő tehetetlenségből, fájdalomtól táplálkozó haragja. És fordítva, a gondozást végző családtag tehetetlensége is megnyilvánulhat abban, hogy irracionális módon, mértéktelen haragot érez a beteg iránt, amelyet igyekszik elfojtani, és amely őt magát is megbetegítheti. A lelkigondozásnak legitim célja lehet, hogy a beteg környezetét is megpróbálja elérni, bevonni, hogy az általa megvalósított támogatás hathatósabb legyen.

Másfelől Jób és feleségének párbeszéde abból a szempontból is releváns lelkigondozói kontextusban, hogy a kettejüket ért csapás-, megpróbáltatássorozatra nem egyformán reagáltak, vagyis eltérő ritmusban jelentkeztek bennük a feltartóztathatatlan szenvedéshullámok. Önmagában vigasztaló, megerősítő látni, hogy képesek egymást támogatni, ha az egyik gyengébb, és mélyebbre merül a tehetetlenségben, mint a másik. Ha Jób feleségének szavait úgy értelmezzük, hogy valóban a tovább élés lehetőségét is tagadó keserűségből fakadt, Jób válasza kijózanító, biztató, megtartó a számára: az „Úgy beszélsz te is, ahogyan a bolondok szoktak beszélni” azt jelentheti, hogy nem vagy azonos önmagaddal, térj vissza, ismerd fel valódi éned, azt, aki tudja, hogy Isten kezéből a keserű is édes. „Ha a jót elfogadtuk Istentől, a rosszat is el kell fogadnunk.” Ebben a Jób szájából elhangzó többes számban újfent a házastársi szolidaritást, a segítő, támogató kéz kinyújtását lehet meglátni az elhatárolódás gesztusa helyett.

Jób feleségében az is szembetűnő, hogy küzd a kiáltás formájának megtalálásáért, fenntartja a hangot, benne tartja Jóbot az Istennel való kapcsolat sodrásában. Az erőszakot elszenvedők szótlansága (és ebbe a betegség által legyőzötteket is beleérthetjük) egyfajta túlélési stratégia, hogy nem szegülnek szembe, mert így talán rövidebb, talán kevésbé radikális az ellenük irányuló pusztító szándék. Nem tanúsítanak ellenállást, de ez a lemondás végletes lehet. A túléléshez kell, hogy megmaradjon a hangjuk, kifejezésre jusson belső világuk. Elaine Scarry a fájdalomról azt írja, hogy minden más tudatállapottól különbözik abban, hogy nincs az emberen kívüli referenciális tartalma. Azért hatásos, vagyis romboló, mert nem megosztható, hiszen ellenáll a nyelvi kifejezhetőségnek, nyelvileg nem objektíválható.³³ I. Pardes³⁴ szerint ezért szükséges az, hogy Jób felesége kimondja azt, ami Jób szívében is ott van, vagy a nyelve hegyén, de nem tud szavakká formálódni.

³³ SCARRY, Elaine (1985): *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*. New York, Oxford University Press. 4–5. – idézi MAGDALENE (2003), 239.

³⁴ PARDES, I. (1992): *Countertraditions in the Bible: A Feminist Approach*. Cambridge, Mass., Harvard University Press. 148–149. – idézi MAGDALENE (2003), 139.

Lelkigondozói stratégiaként is használható, hogy a néma szenvedő mondanivalóját keresve különböző kifejezési formákat próbálgatunk (képi-művészi, irodalmi-verses, vallásos szöveges-zenés), és figyeljük, hogy melyikre reagál, mi mozgatja meg belülről, milyen tartalomra tud rezonálni, rácsatlakozni. A hagyomány nyelve, mint ami például kötött imádsággyűjteményekben megőrződött, ilyenkor segítségünkre tud lenni.

Spiritualitás és lelkigondozás

Végezetül még egy utolsó szempontból reflektálunk Jób és feleségének alakjára a lelkigondozás összefüggésében. Ez a szempont a spiritualitásé, hiszen Jób feddhetetlenségét és hitből fakadó életvitelét Isten elismerően, helyeslően említi a prózai keretelbeszélésben és a verses részek végén is. Milyen Jób és feleségének spiritualitása, hogyan élék meg hitüket, milyen viszonyban vannak Istennel?

Michael D. Fiorello egyenesen Jób és Isten közötti intimitásról³⁵ beszél, amelyet csak kevés bibliai szereplővel kapcsolatban hangsúlyoz a Szentírás, mint például Énoch, Ábrahám vagy Mózes, aki úgy beszélt Istennel mint barátjával. Ennek az intimitásnak Isten ismerete az alapja, de ennél többet foglal magába: mély barátságot, szoros ismeretséget, amely az ember legbensőbb énjét érinti, és amelyhez az egymáshoz tartozásnak tudata tartozik, ezért töretlen bizalom is jellemzi ezt a kapcsolatot. Ebben az intimitásban tulajdonképpen megérthető és kifejezhető Isten hite Jóbban, amikor a sátán előtt bizonytságot tesz feddhetetlen szolgálójáról, és ezzel a hittel megy bele a második próbába is, mert ismeri Jóbot legmélyebb valójáig. Nemcsak Isten, hanem a sátán is tudja, hogy Jób kegyessége kikezdetlen, ezért annak motivációját kérdőjelezi meg, vagyis tulajdonképpen azt az intimitást támadja meg, amelyet a két fél önzetlenül, egymásért vagy magáért a kapcsolatért tart életben, és amelyet a jahvista bibliai teremtéstörténet is felvillantott, amikor Isten „a szellős alkonyatkor sétált a kertben”, és az elrejtőzött embert és feleségét kereste (1Móz 3,8–9).

Jób kegyességének belsővé tett eleme tehát ez az intimitást ismerő kapcsolat: az Istenhez tartozás bensőséges tudata, amely kiegészül Isten ismeretére és tiszteletére épülő külsődleges, rituális cselekményekkel is. Nem véletlen, hogy a keretelbeszélésben Istent az elbeszélő és Jób is Jáhvénak nevezi, amely Izrael egyedi neve Istenre és egyben kiválasztott

³⁵ FIORELLO, Michael D. (2011): Aspects of Intimacy with God in the Book of Job, In: *Journal of Spiritual Formation and Soul Care*. 4, 2. 155–184.

mivoltuk foglalata is. Ahogy az édenkerti eseményekben is láttuk, Jób is tudja, hogy a szent Istentől még a nem szándékos vétkek is elzárják az utat, ezért családja papjaként áldozatot mutat be gyermekei feltételezett vétkeiért,³⁶ az epilógusban pedig a megítélt barátokért teszi ugyanezt Isten parancsára. Az istenfélelem, ami a kegyesség, spiritualitás szinonimája a bölcsességirodalomban, kizárja a félelmen alapuló istenkapcsolatot. Walther Zimmerli szerint az istenfélelem kifejezés azt a kegyességet jelenti, amely az embereket Jáhvé védelmének hatáskörébe vonja.³⁷ Vagyis tulajdonképpen azoknak van, mitől félniük, akik nem élnek istenfélelemben. Az intimitáson alapuló kegyesség tehát kizárja a kényszeres, félelmen alapuló, a ritualizáltságban az ismétlés obszesszióját feltételező értelmezést, amelyet Jóbbal kapcsolatban is szoktak emlegetni.

Az első csapássorozatot követően Jób a gyász külsődleges kifejezési formái szerint nyilvánul meg: megszaggatja köntösét, megnyírja a fejét, és egy imádság hagyja el az ajkát (1,20–21). A rítus tartást ad, megőrzi attól, hogy ne kövessen el „megbotránkoztató dolgot Isten ellen”. A második csapásnál hitet tesz amellest, hogy ha a jót elfogadták Istentől, a rosszat is el kell fogadniuk. Jób éppen az intimitást magába foglaló spiritualitása miatt marad meg a bizalomban Isten iránt.

Ez viszont nem jelenti azt, hogy Jób és felesége ne éltek volna át érzelmi megrázkódást. Spirituális szenvedésnek nevezhetjük azt a kínzó belső gyötrelmet, amelynek oka az, hogy a sajátként felismert hittartalom és az embernek önmagáról való tudása gyökeresen szemben áll a mindennapi tapasztalatával. A viszonzás teológiája alapján a kegyes életet Istennek gondviselésével és áldásával kellett volna öveznie. Hogy mégis gyász és szenvedés sújtja őket, arra nincs érvényes magyarázat. Jób feleségének két mondatát ebből az ellentmondásból, a belőle fakadó belső feszültségből lehet megérteni. Ő az első, aki a nyers valóságot Isten-kapcsolatukba integrálni próbálja, de mintha nem találna érvényes, az életet továbbsegítő megoldást, és a keletkezett magas feszültséget így szeretné oldani.

³⁶ GRUBER, Mayer I. (2004): The Rhetoric of Familiarity and Contempt in Job 2:9–10, In: *Scriptura*. 87. 261–266. – A szerző említi, hogy ez a szokás ortodox zsidók között a mai nap is él, azaz három egymást követő hétfőn és csütörtökön böjtöt tartanak ősszel és tavasszal, hogy ha talán az örömteljes sátoros és húsvéti ünnepek alkalmával kevésbé józan állapotban megsértettek volna valami kisebb rendelkezést a törvényből. 262.

³⁷ ZIMMERLI, Walther (1978): *Old Testament Theology in Outline*. Atlanta, John Knox. 146. – idézi FIORELLO (2011), 158.

Lelkigondozói szempontból lényeges tanítása a *Jób könyvének*, hogy a lamentáció, a siralom, a jajkiáltás szava érvényes, legitim válasz a szenvedésre. Istennel szemben a panasz, a fájdalom tapasztalata kifejezhető, vagyis nem sértő Istennel szemben, nem ingerli haragra, megtorlásra. Különösen akkor fontos Jób feleségének stratégiáját követve ezt elősegíteni, ha a szenvedő ember zárt, cselekvésre épülő kegyességet gyakorolt, és hitelvi alapon nem tudja megélni negatív érzelmeit (úgy mint értetlenségét, fájdalmát, felháborodását, dühét, zaklatottságát, vádaskodását stb.) Isten felé. Az a kegyesség, amely a valóságot nem tudja integrálni, hanem eltagadja, menekül előle, elfedi, Istent igaz és büntető hatalmasságként eltávolítja, vagy éppen hamis reményeket táplál, netán lemondóan elfogad Isten akaratként mindent, ami az emberrel történik, feladja az intimitás lehetőségét, azt, hogy Istennel együtt lehet megélni a rosszat is a világban.

A kegyességnek tudnia kell integrálni a szenvedést, meg kell találnia a helyét Istennel való összefüggésben. Jonathan Edwards ezért írta, hogy a szenvedés metafizikai távlatot ad, mert a fizikai valóság összefüggésében nem lehet értelmet tulajdonítani neki. *Jób könyvének* tehát a lelkigondozásban jól hasznosítható tanulsága, hogy az Istenhez intézett beszédnek része lehet mindenféle érzelem és gondolat, függetlenül attól, hogy milyen sötét, negatív, tomboló, haragos vagy dühös, esetleg támadó, átkozódó a tartalma. A szenvedésben az imának az a szerepe, hogy benne tartson a kapcsolatban, hogy „káromkodásból katedrális” építsen. A mérhetetlen szenvedés elhordozásában az üldözött keresztények élete szolgál tanulssággal. A mártírok rövid, kötött imák ismételtetésével erősítették magukat a szenvedések elviselésében.³⁸ A fájdalom ugyanis vagy elnémít, vagy artikulálatlan kiáltásra készítet. A rövid, kötött imádságok formát adnak a formátlan, a személyiséget elnyelő, felszámoló szenvedésnek, mozgásban tartják az emberi hangszálakat, fegyelmezik, mederben tartják az elme csapongásait, fenntartják az Isten megszólításának gesztusát, benne tartják az embert az Istennel való kommunikáció folyamatában, helyzetében.

³⁸ Jálics Ferenc írja: „Egy argentin pap barátom (...) mesélte nekem, hogy amikor letartóztatták, hetekig bekötött szemmel és állandó kihallgatásokkal zaklatva, teljes bizonytalanságban különzárkában tartották. Ebben a helyzetben elvesztette belső nyugalmát, és a nagy félelem megakadályozta, hogy elmélkedjen vagy szemlélődjön. Csak a szóbeli imák nyújtották neki az egyetlen lehetőséget, hogy minimális összeszedettséget érjen el. Pedig előzőleg lebecsülte őket. Abban a helyzetben mégis segítették, hogy felzaklatott értelme az Istennel maradjon, míg vissza nem szerezte békéjét és vissza nem térhetett a megszokott imamódjához” (*Tanuljunk imádkozni*. Kecskemét, Korda, 1992. 13.).

Jób nem adja fel a legnagyobb fájdalmak közepette sem, hogy Istenhez viszonyítsa magát, helyzetét vele összefüggésben értelmezze, még akkor sem, amikor úgy érzi, hogy Isten ellenségként fordul ellene, a megsemmisítésére tör. Ez a fenyegető istentapasztalat azonban nem vonja vissza a korábbi, sőt látjuk, hogy éppen a kettő integrálására törekszik Jób. Istentől követel, vár magyarázatot a változásra, harcol érte. Az ambivalencia toleranciája az egészséges pszichének és az egészséges spiritualitásnak is jellemzője. Jóbnak ezt az Istenről szerzett ellenséges tapasztalatát a zsidó-keresztény spiritualitás történetében a sivatagmetaforával írják le. A lélek magára marad és megküzd Istennel vagy a hiányával, ahogy Jákób, Illés, Keresztelő János, Jézus – vagy éppen szó szerinti értelemben, mint a sivatagi atyák. A lelkigondozó részéről is meg kell nyilvánulnia a spirituális érettségnek, hogy el tudja fogadni az Istent nélkülöző vagy ellene lázadó szenvedéstapasztalatot, mint hiteles és autentikus Isten-kapcsolatot, mert ezzel tud helyet készíteni a gyógyulás számára és Isten teofániájának is. Jób barátai számára befogadhatatlanul fenyegető volt Jób lázadása, ezért ellene fordultak érzelmeinek, gondolatainak, egy rögzült Isten-kép nevében feddték, sarkallták megalázkodásra és bűnvallásra, mert az Istennel való szembeszállás, megküzdés idegen volt spiritualitásuktól. Ha nincs valódi empátia, a teológiai ortodoxia fontosabbá válik, mint az érzelmi őszinteség, és az istentapasztalatot elnyomja – ilyenkor a szavak, amelyek az Isten jelenlétét volnának hivatottak biztosítani, hamis és üres beszédnek bizonyulnak.³⁹ André LaCocque ennél merészebben fogalmaz, amikor a *Jób könyve* célját abban látja, hogy „kijelentse Istent, mint a fundamentalista és zárt gondolkodású világnézet szétrombolóját”.⁴⁰

A lelkigondozás során azonban a kétséggel, sőt a hit teljes megsemmisülésével is számolni kell. Ebben az esetben nem a szenvedő spiritualitása, hanem az őt támogató személy(ek) vagy a közössége kegyessége lehet megtartó erő, amely a jelenlétben nyilvánul meg. Jób barátainak hétnapos csendes, szótlán jelenléte ilyen támogatás. *Jób könyvének* végén Isten megjelenése ugyanennek a stratégiának egy változata. A barátok hallgatásukkal megtestesítői annak, hogy a bizalom még érvényes, a kapcsolat lehetséges, és erre ráépíthető az Istent megidéző kérdések, követelések sora. Ezért a szenvedők lelkigondozása mellett életük hordozása, ami anyagi, társas stb. szükségleteik kielégítésében kell hogy megnyilvánuljon, soha nem csak a dedikált lelkigondozók, hanem a tágabb család és az egész gyülekezet feladata is.

³⁹ HOPSON – RICE (2008), 91.

⁴⁰ André LACOCQUE (2007): The Deconstruction of Job's Fundamentalism, In: *Journal of Biblical Literature*. 126, 1. 83–96. 96.

A keresztyén ember válasza a szenvedésre nem lehet más, mint az a protestálás, amelynek Jób felesége adott hangot. Ahogy az Esterházy Péter utolsó művében, a *Hasnyálmirigynapló*ban szerepel: „2015. augusztus 15. szombat / Istennel szemben – a testi szenvedések ügyében – *mindig* igazunk van. Ehhez tartsd magad. Tartsd magad. (Visky Andris mailjéből.)”⁴¹ Egyetemes emberi szükségletünk, hogy a szenvedésnek okát megtaláljuk, vagy célt tulajdonítsunk neki. Jób barátai azt képviselik, hogy a szenvedés a bűnösök osztályrésze, Jób viszont az egyetemes emberi sors részének tartja. Amiképpen Jób „ok nélkül” (1,9; 2,3) volt istenfélő és feddhetetlen, a szenvedés is „ok nélkül” van a világban. Mindazonáltal a rossz elleni küzdelemben, a szenvedés mérséklésében hitünk szerint Isten munkatársaivá fogad bennünket, hacsak annyira is emeljük fel szavunkat a rossz ellen, mint Jób felesége. Ez a megbízatásunk pedig nemek feletti, egyetemes emberi elhívás.

Felhasznált irodalom

- ADORJÁNI Zoltán (2011): *Jób testamentuma: bevezetés, fordítás, jegyzetek*. Budapest, Sapientia Főiskola – L’Harmattan.
- ANTAL Géza (szerk.): *Kálvin János kisebb művei a rendszeres teológia köréből*. Református Egyházi Könyvtár, IX. Pápa 1912.
- BÁLINT Ágnes (2018): Kalapba zárt lányok: biblioterápia az onkológiai betegek támogatásában, In: *Embertárs* 16, 4. 330–352.
- BÁLINT Ágnes (2021): Elkendőzött fájdalom – pasztorálpszichológiai potenciál Jób feleségének alakjában, In: *Fiatal Kutatók és Doktoranduszok XI. Nemzetközi Teológuskonferenciája* [megjelenés alatt].
- BALOGH Klára: Titok a családban és a családterápiában, In: *Pannonhalmi Szemle* 26 (2018) 4, 46–54.
- BANG, Ruth: *A célzott beszélgetés: a beszélgetés, mint gyógyító és nevelő eljárás*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1980.
- BRONSTEIN, Herbert’s review on NEWMAN, Judith H. (1999): Praying by the Book: The Scripturalization of Prayer in the Second Temple Judaism. Atlanta, Scholars, In: *Hebrew Studies* 45 [2004]. 358–362.
- BUBER, Martin (1998): *A próféták hite*. Budapest, Atlantisz.
- COOPER-WHITE, Pamela (2014): Suffering, In: MILLER-MCLEMORE, Bonnie J. (szerk.): *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology*. Chichester, Wiley Blackwell.
- ESTERHÁZY Péter (2016): *Hasnyálmirigynapló*. Budapest, Magvető.

⁴¹ ESTERHÁZY Péter (2016): *Hasnyálmirigynapló*. Budapest, Magvető. 95

- FIORIELLO, Michael D. (2011): Aspects of Intimacy with God in the Book of Job, In: *Journal of Spiritual Formation and Soul Care*. 4, 2. 155–184.
- FONTAINE, Carole R. (1984): „Arrows of the Almighty” (Job 6,4): Perspectives on Pain, In: *Anglican Theological Review*. 66, 3. 243–248.
- GRUBER, Mayer I. (2004): The Rhetoric of Familiarity and Contempt in Job 2:9–10, In: *Scriptura* 87. 261–266.
- HOPSON, Ronald E. – RICE, Gene (2008): The Book of Job as a Resource for Counseling, In: *The Journal of Pastoral Care & Counseling*. 62, 1–2. 87–97.
- HULME, William (1989): Pastoral Counseling in the Book of Job, In: *Concordia Journal*. April. 121–138.
- JÁLICS Ferenc (1992): *Tanuljunk imádkozni*. Kecskemét, Korda.
(⁴2006): *Szemlélődő lelkigyakorlat: bevezetés a szemlélődő életmódba és a Jézus-imába*. Dobogókő, Manréza – Kecskemét, Korda.
- LACOCQUE, André (2007): The Deconstruction of Job’s Fundamentalism, In: *Journal of Biblical Literature*. 126, 1. 83–96.
- MAGDALENE, Rachel F. (2003): Job’s Wife as a Hero: A Feminist-Forensic Reading of the Book of Job, In: *Biblical Interpretation*. 14, 3. 209–258.
- MEIER, Sam (2013): Job I–II: A Reflection of Genesis I–III, In: *Vetus Testamentum*. 32, 4. 183–193.
- NDUGBU, Kizito Uzoma (2020): Human Experience as the Point of Departure in the Wisdom Literatures: A Demonstration with the Book of Job’s Engagement with the Problem of Human Suffering and Theodicy, In: *American Journal of Biblical Theology*, 3, 4. 19–34.
- OEMING, Manfred – SCHMID, Konrad (2019): *Jób útja: A szenvedő ember stációi*. Budapest, L’Harmattan.
- RAE, Scott B. (2006): On the Connection between Sickness and Sin: A Commentary, In: *Christian Bioethics*. 12. 151–156.
- RAMSEY, Janet I. (2011): First Do No Harm: Pastoral Care Informed by Job, In: *Word and World*. 31, 4. 367–373.
- RISKÓ Ágnes (2009): Szavakkal és szavak nélkül: onkológiai naplő (részletek), In: *Pannonhalmi Szemle*. 17, 3–4. 34–39.
- SEOW, Choon-Leong (2007): Job’s Wife, with Due Respect, In: Krüger, T. et al. (szerk.): *Das Buch Hiob und seine Interpretationen*. Zürich, Theologischer Verlag. 351–374.
- SMITH, Philip (2018): „A Shadow of Death”. Jonathan Edwards and the Book of Job, In: *Jonathan Edwards Studies*. 8, 2. 96–114.
- STEINSALTZ, Adin (2009): *Pebbles of wisdom from Rabbi Adin Steinsaltz*. San Francisco, Jossey-Bass.
- SUOMALA, Karla R. (2011): The Taming of Job in Judaism, Christianity, and Islam, In: *Word and World*. 31, 4. 397–408.